

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 4(39), с. 143—147

Досліджено актуальні проблеми регулювання економічних відносин в контексті забезпечення сталого економічного розвитку. Визначення основних тенденцій і детермінант економічного розвитку дає можливість оцінити потенціал системи глобального регулювання економічних відносин.

Наразі позитивними якісними зрушеннями в українській економіці, беззаперечно, можна вважати формування достатньо конкурентоспроможного недержавного сектору економіки і прошарку приватних підприємців; становлення національних ринків товарів, праці та капіталу з переважно ринковим ціноутворенням, здатних задовольняти платоспроможний попит; становлення національної фінансово-банківської системи в цілому і регульованого валютного ринку; диверсифікацію і лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків, появу нових каналів торговельного та інвестиційного співробітництва. Утім, навіть з огляду на це, проблему сталого економічного розвитку в Україні не можна вважати вирішеною. Більше того, нові загрози глобальних криз істотно актуалізують фундаментальні наукові дослідження цієї проблематики, оскільки спроможності України адекватно відповідати на об'єктивні глобальні загрози сучасності значною мірою залежать саме від того, чи буде забезпечено в Україні довготермінову стратегію сталого економічного розвитку.

Також слід наголосити на тому, що сучасні підходи відомих вітчизняних та зарубіжних економістів до визначень категорії “глобалізація” характеризуються недостатньою обґрунтованістю та односторонністю, що ви-

кликає потребу в системному, комплексному визначенні цієї категорії, яка б дала можливість формувати та вдосконалювати існуючі стратегії забезпечення сталого економічного розвитку як на національному і регіональному, так і на глобальному рівні.

Ключовою тенденцією економічного розвитку протягом останніх десятиліть є інтернаціоналізація, а новітні наукові дослідження доводять, що вона практично стала процесом — всеохоплюючим і структурованим. З огляду на це, в міжнародних економічних дослідженнях поняття інтернаціоналізації стає головним, а розуміння її природи як багатопланової — визначальним. На макрорівні інтернаціоналізація являє собою процес розширення та поглиблення світогосподарських зв'язків завдяки підвищенню міжнародної мобільності факторів і результатів виробництва [1, 215]. Кількісно це характеризується випереджаючими темпами зростання міжнародної торгівлі та інвестицій порівняно із зростанням загальносвітового валового внутрішнього продукту. Інтернаціоналізацію характеризує також зростання експортної, імпоротної та зовнішньоторговельної квот, що розраховуються як співвідношення, відповідно, експорту, імпорту або зовнішньоторговельного обороту до ВВП чи іншого аналогічного макроекономічного показника

та інтенсифікація фінансово-інвестиційної взаємодії національних економік. У ретроспективному плані принципово важливим був вихід за межі національних економік не лише результатів (товарів і послуг) і факторів виробництва, а й безпосередньо самого виробничого процесу, що актуалізувало мікрорівень аналізу інтернаціоналізації. На мікрорівні інтернаціоналізацію трактують як процес залучення фірми до міжнародних операцій, якому притаманні три основні етапи розвитку: 1) початковий; 2) локальної ринкової експансії; 3) транснаціональний. У цьому контексті плідним є виокремлення поряд з екстернальним (розширення міжнародної діяльності фірм завдяки використанню конкурентних переваг партнерів на зарубіжних ринках) інтернаціоналізації шляху розвитку інтернаціоналізації (створення внутрішньокорпоративних ринків через організацію власних філій, дочірніх компаній, а також шляхом придбання контролю над уже діючими фірмами). Саме таким шляхом формуються превалюючі в сучасній економіці внутрішньокорпоративні за організацією та міжнародні за масштабами ринки, які, як правило, є чи стають транснаціональними [2, 47–50]. Теоретично і практично підтверджена стадійність інтернаціоналізації [3, 225] зумовлює, на наш погляд, і відповідну детермінацію регулятивних систем: національних, локально-інтернаціональних, транснаціонально-регіональних, глобальної. На стадії початкової інтернаціоналізації починається певна регулятивна взаємодія національних економік на основі розвитку простих, достатньо автономних форм міжнародних економічних відносин — товарного експорту та імпорту, міжнародного кредитування, руху робочої сили переважно неекономічного характеру. Регулювання міжнародного економічного обміну розв'язуються зазвичай на національному рівні і має несистемний характер, хоча створюються і розвиваються відповідні державні спеціалізовані інституції. Певну, насамперед координуючу, роль відіграють і міжнародні організації, однак проблеми, що постають в економічних

взаємовідносинах країн, вирішуються зазвичай через систему неінституціоналізованих двосторонніх угод.

Розширення і поглиблення інтернаціоналізації з одночасним розвитком ТНК та регіональних торговельних інтеграційних угруповань зумовлює і регулятивні пріоритети макро- і мікрорівнів. Відбувається певне делегування регулятивних функцій: офіційне, при фактичному переході “економічної влади” до транснаціональних корпорацій. Поглиблення регіональної інтеграції (митні, економічні та повні союзи) в умовах переважно глобальної орієнтації ТНК формує основу для переходу регулювання у глобальну стадію, коли значна частина державних функцій передається на наднаціональний рівень з метою вирівнювання основних характеристик міжнародно-інтегрованих ринків. Дослідники цих складних процесів підкреслюють їхню дуалістичність: з одного боку, регіоналізм, посилюючи ринкову уніфікацію розвитку національних економік країн-учасниць інтеграційних угруповань, прискорює процес глобалізації, що особливо яскраво виявляється в умовах континентальної економічної інтеграції, з другого боку, регіональні інтереси можуть відволікати країни від діяльності за ширшими багатосторонніми зобов'язаннями і породжувати “регіональний протекціонізм”. Іншими словами, створюються умови розвитку “недобросовісної” конкуренції між окремими регіонами і континентами. За таких умов роль держави у традиційному їй розумінні перестає бути визначальною. Знижується дієвість десятиріччями напрацьованих механізмів та інструментів макроекономічного регулювання (імпортні бар'єри, експортні субсидії, курс національної валюти, ставка рефінансування центральних банків тощо), а ТНК відповідними діями здатні дискредитувати такі національні заходи або анулювати їхні ефекти. Регулювання валютно-кредитної сфери все більше потребує узгодження як з країнами-партнерами, так і з міжнародними організаціями (МВФ, СБ, СОТ). Навіть такі традиційно “внутрішні” сфери держав-

ного регулювання, як оподаткування, соціальна політика, трудове законодавство, освіта і професійна підготовка кадрів невпинно інтернаціоналізуються.

Отже, національні держави втрачають автономну можливість ефективно регулювати не тільки міжнародну економічну діяльність, а й власну економічну систему навіть з використанням найсучасніших методів жорсткого адміністрування. Натомість, втручання держави в економіку все більше набуває рис партнерства з приватними суб'єктами великого місцевого і міжнародного бізнесу, іншими державами, переважно на багатосторонній (інтеграційній) основі, міжнародними організаціями. Потенційне і реальне зниження ефективності національних регуляторних політик в умовах глобалізації країни намагаються компенсувати багатьма шляхами, які, на наш погляд, можна згрупувати таким чином.

По-перше, постійно розширюється спектр власних регулюючих, як правило, протекціоністських заходів, при цьому застосовуються форми політичного, економічного, технологічного, фінансового, товарного та трудового протекціонізму [4, 46–48]. Традиційно національний протекціонізм трактується як державний захист вітчизняних суб'єктів бізнесу від міжнародної конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Показово, що методи протекціонізму постійно вдосконалюються, і він може мати як традиційні прояви (наприклад, обмеження імпорту квотами), так і трансформуватися у нормивнутрішньої економічної політики, яка не підпорядковується міжнародному регулюванню, що поширено і серед країн, які розвиваються, і серед високорозвинених країн (прихований протекціонізм). Підтримка національних виробників, наприклад засобами податкової політики (пільги, звільнення від податків тощо), є характерною для більшості неконкурентоспроможних економік, що, у свою чергу, супроводжується антидемпінговими процедурами на зарубіжних ринках (показовим є і приклад України). Разом із тим, за деякими товарними групами частка по-

датків у країнах Західної Європи становить 40–60 % загальної вартості ввезення товарів. Заходи, які регулюють правила виготовлення, пакування та маркування товарів тощо, прямо не належать до зовнішньої торгівлі і, на перший погляд, зачіпають лише внутрішній товарообіг. Проте вони спроможні значно деформувати конкурентне середовище на внутрішньому ринку на користь національних виробників. Протекціоністська політика, як правило, не обмежується суто економічними методами, а й включає широкий спектр дипломатичних і навіть силових засобів та інструментів зовнішньої політики, особливо впливових держав. У регулятивному контексті досить показово, що сукупні втрати від ускладнення процедур ліцензування, митних процедур, документообігу, здійснення розрахунків, страхування, транспортування може перевищувати вартість скасованого мита [5, 253]. Звичною стає практика примушення до “добровільних обмежень експорту”, “частки національної участі”, не завжди виправданих антидемпінгових процедур, державного субсидювання експорту, державних закупівель тощо. Поширюється використання нелегітимних перешкод доступу до внутрішніх ринків іноземних суб'єктів, у тому числі тіньових, безпосередньо пов'язаних із адміністративними зловживаннями і корупцією.

Іншим фактором є цілеспрямоване наладження та розвиток дво- та багатостороннього міжурядового і міждержавного співробітництва. Особливої уваги тут варти його інтеграційні форми — митні союзи та зони вільної торгівлі, їх кількість за останні десятиліття неухильно зростала і перевищила вже 200-ту відмітку. Принципово важливе значення мають дві обставини: національний протекціонізм почасти переростає у протекціонізм колективний, що поглиблює дискредитацію принципів вільної торгівлі, породжує нові засоби “регіональної автаркії”; з іншого боку, великі міждержавні інтеграційні утворення (наприклад, ЄС та НАФТА) допомагають долати циклічні кризові потрясіння. Більше того, саме кризи глобального характеру стимулюють подальший розвиток регіональних

інтеграційних процесів, наприклад, “АСЕАН + 3” (Японія, Китай, Південна Корея).

По-друге, практиці захисту і підтримки національного бізнесу сприяє відстоювання власних інтересів у глобальних міжнародних економічних організаціях. Є показовою у цьому плані насамперед домінуюча роль США та інших країн-лідерів у Світовій організації торгівлі, Міжнародному валютному фонді та Світовому Банку. Йдеться не стільки про підтримку своїх компаній, скільки про посилення їхніх конкурентних можливостей за рахунок послаблення конкурентоспроможності інших країн у прогресуючих сегментах світового ринку та життєзабезпечуючих сферах. Так, загальновідомою є державна підтримка у західних країнах авіаційної промисловості (наприклад, фінансування в ЄС проекту широкофюзеляжного пасажирського лайнера А-380 забезпечувалось за рахунок одержання консорціумом Airbus пільгових облігаційних позик на суму 3–5 млрд дол., що є завуальованим державним субсидуванням), хоча для авіаційних держав — кандидатів вступу до СОТ (Росія, Україна) висуваються вимоги заборони субсидій та інших стимулюючих національних виробників засобів. Широко використовуючи у сільському господарстві субсидії, США і країни Західної Європи стосовно інших країн, де природні умови, і техніко-технологічні фактори є менш сприятливими, через СОТ висувають вимоги недопустимості такої підтримки.

По-третє, чи не найефективнішою стає державна підтримка глобальних експансіоністських стратегій на міжнародних ринках транснаціональних корпорацій — американських, японських, німецьких, південнокорейських та ін. Саме тут реалізується увесь можливий спектр засобів від суто економічних до політико-дипломатичних, у тому числі й певним чином орієнтовані воєнні дії. Водночас формуються ефективні механізми взаємодії приймаючих країн з іноземними ТНК на їхніх внутрішніх ринках.

Процес перерозподілу повноважень і функцій між державами та іншими інститутами регулювання, вочевидь, буде розширю-

ватись і поглиблюватись на основі субсидіарності: у кожній конкретній сфері соціально-економічних відносин вони будуть концентруватися на тому рівні, де регулювання може здійснюватись найефективніше. Разом з тим, слід акцентувати увагу і на такому новітньому чиннику: якщо на попередніх етапах розвитку системи регулювання міжнародної економічної діяльності дво- та багатосторонньо узгоджені правила *de facto* стосувалися великих підприємств (саме вони тривалий час домінували у таких відносинах завдяки достатку ресурсів для конкурування на зарубіжних ринках), то на сьогодні вже неможливо не брати до уваги безпрецедентне збільшення міжнародного торговельного обміну завдяки діяльності малих і середніх підприємств. Це, вочевидь, зумовлено і усталеною останніми роками олігополістичною структурою світового ринку, і новітніми імперативами глобалізації під впливом, по суті, революційного науково-технологічного прогресу, особливо у сфері інформаційних технологій.

Таким чином, на основі проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки. По-перше, за умов функціонування сучасних відкритих, особливо транзитивних економік певного значення набуває державне регулювання того сегмента міжнародної економічної діяльності, який пов'язаний з існуванням тіньового сектору. Тому, аналізуючи, прогнозуючи і приймаючи державні управлінські рішення, необхідно враховувати реальні обсяги тіньового сектору, а також реалізовувати ефективні засоби його зменшення, декриміналізації тощо, оскільки уникнути цього явища у ринковій економіці трансформаційного і посттрансформаційного типу практично неможливо. По-друге, державно-регульована відкритість національної економіки має орієнтуватись насамперед на її усталену конкурентоспроможність, яка забезпечується через: 1) стійке зростання життєвих стандартів населення країни; 2) досягнення й утримання національними підприємствами таких позицій у світовій економіці, коли їхні товари і послуги успішно реалізуються на міжнародних рин-

ках; 3) усталеність соціально-економічного прогресу зі здатністю протистояти кризам, запобігаючи їм або успішно нейтралізуючи їх негативні наслідки. По-третє, ключовою тенденцією розвитку сучасних регулятивних макро- і мікросистем є їх інтернаціоналізація, якій притаманна поетапність — початкова, транснаціонально-регіональна, глобальна. Потенційне і реальне зниження ефективності національних регуляторних політик держави намагаються компенсувати не тільки розширенням протекціонізму, все зростаючою підтримкою національних фірм на міжнародних ринках, а й налагодженням довгострокового партнерства з ТНК та іншими країнами, регіональною інтеграційною взаємодією, співробітництвом з міжнародними організаціями.

Література

1. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.
2. Лук'яненко Д. Г., Мозговий О. М., Губський Б. В. Міжнародна інвестиційна діяльність: Підруч. / За ред. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2003. — 387 с.
3. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. Глобалізація і безпека розвитку / За ред. О. Г. Білоруса. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
4. Жаліло Я. А., Базиліук Я. Б., Белінська Я. В. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / За ред. Я. А. Жаліло. — К.: НІСД, 2005. — 388 с.
5. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / Кер. авт. кол і наук. ред. Т. М. Циганкова. — К.: КНЕУ, 2003. — 660 с.

Наведено узагальнений погляд на проблеми, що постають перед сучасними державами у процесі забезпечення сталого економічного розвитку, систематизовано основні засоби компенсації неефективності національних регуляторних політик в умовах глобалізації, формування нових типів ринкових відносин, інтернаціоналізації економіки.

Представлен обобщенный взгляд на проблемы, стоящие перед современными государствами в процессе обеспечения устойчивого экономического развития, систематизированы основные средства компенсации неэффективности национальных регуляторных политик в условиях глобализации, формирования новых типов рыночных отношений, интернационализации экономики.

Given summary view of the problems facing the modern state in the process of sustainable economic development, the basic means are systematized compensate for national regulatory policies in the context of globalization, the formation of new types of market economy, the internationalization of the economy.

Надійшла 24 жовтня 2013 р.